

Zakota Zoltán

A romániai magyarság intézményrendszerének gazdasági feltételeiről

A kérdéskör

A kiindulópont

Immáron tíz éve folyik a vita - hol felerősödve, hol meg elcsendesedve - arról, hogy tulajdonképpen milyen is kellene, hogy legyen a romániai magyarság gazdasági élete. A vitához hozzászóltak eddig politikusok és közgazdák, romániai magyarok és anyaországiak. Jómagam is tettem egy kísérletet a kérdés megválaszolására¹, de akkor sem a rendelkezésemre álló idő, sem pedig a hely nem volt elegendő véleményem alaposabb kifejtésére. Jelen írásomban megpróbálom az említett cikk hiányosságait pótolni.

Egyes vélemények szerint létfontosságú az önálló gazdasági intézményrendszer létrehozása, míg mások szerint ez egyáltalán nem szükséges. Persze nem a magyarság az egyedüli kisebbség, melyet a közösségként való fennmaradáshoz szükséges gazdasági feltételek megteremtésének és fenntartásának problémája foglalkoztat (lásd még például: románok). A kérdéskör tehát általános keretben is vizsgálható, ám ugyanakkor kétségtelen, hogy vannak bizonyos specifikumok, melyek indokolják a probléma különálló tárgyalását. Véleményem szerint a téma már jó ideje megérett egy komplex, átfogó tárgyalásra, mely számba venné mind a külső feltételeket, mind pedig a belső adottságokat, valamint ezek kölcsönhatását.

A kiindulási pontomat jelentő premissza az, hogy a romániai magyarság gazdasági élete, akár az egyéni, akár a közösségi szintet tanulmányozzuk, csak Románia gazdasági életének részhalmazát képezi, és - mint ilyen - csak annak keretein belül tárgyalható érdemben. Ebből az alapvető tényből kiindulva próbálok meg választ keresni a következő kérdésekre:

- Vannak-e, és ha igen, milyen jellegű, sajátos gazdasági problémái közösségünknek - pontosabban: beszélhetünk-e etnospecifikus gazdasági problémákról a romániai magyarság esetében?
- Milyen intézményrendszerre van szüksége a romániai magyarságnak a fennmaradásához?
- Milyen erőforrásokkal rendelkezik, illetve milyeneket vonhat be a romániai magyarság saját intézményrendszerének a fenntartására?
- Befolyásolhatja-e, és - ha igen - milyen módon és mértékben a romániai magyarság az ország gazdasági életének egészét?

A társadalmi keret

A társadalom strukturális változásait indukáló fő ok a '89-es politikai váltást követő gazdasági átalakulás, jelesen a tulajdonhoz való viszonyulás megváltozása, mind a jogalkotók, mind pedig a jogalanyok részéről. Ebből kiindulva a következő, részben még bizonyításra szoruló hipotéziseket állítottam fel²:

- Az átalakulás folyamányaként megjelennek új, a kommunista hatalomátvétel óta nem létező osztályok³: tőkés vállalkozók, menedzserek és munkanélküliek. A hivatásos politikusok mint osztály eddig is jelen voltak (ők voltak az "apparacsikok"), de az osztályon belül jelentős változások történtek.
- A tulajdonviszonyok változásának köszönhetően ugrásszerűen megnőtt a kisiparosok és kiskereskedők (kisvállalkozók) száma; ezeknek jelentős része nem tart alkalmazottat. Ugyanakkor megjelent a közép-vállalkozók kategóriája is. A szakismeretek hiánya, a jogi szabályozás zavarossága, valamint a kemény gazdasági körülmények miatt ezeknek jelentős része igen rövid életű, amiből kifolyólag ezen rétegek mobilitása is számottevő.

- A földtulajdon jelentős hányadának magánkézbe való adása a parasztok számának növekedését eredményezte a munkásság, főként a betanított és szakképzetlen munkások számának rovására.
- Az 1989 előtti gazdaság- és oktatáspolitikai eredményeként jelentősen megnőtt a felsőfokú műszaki végzettséggel rendelkezők száma. Ezeknek nagy része átvedlett vállalkozóvá, illetve átképezte magát gazdasági szakemberré. Így jelentős mozgás figyelhető meg az értelmiségi szakemberek rétegéből a menedzserek, illetve - kisebb mértékben - a tőkés vállalkozók és hivatásos politikusok rétegeibe.
- Az állami és pártapparátus közép- és felsőszintű vezetői közül sokan konvertáltak '89 előtti anyagi, illetve kapcsolati tőkéjüket, belépve így a tőkés vállalkozók és hivatásos politikusok rétegeibe.
- A gazdasági viszonyokban bekövetkezett változások jelentős mértékű polarizációt eredményeztek a társadalmi rétegek jövedelmi szerkezetében.
- A társadalmi rétegződés és mobilitás értékei nem térnek el számottevően az országos értékektől az etnikai és vallási kisebbségek esetében.

A válasz

A kérdésre eddig adott legtöbb válasznak általában az a közös jellemzője, hogy magától értetődőnek tekinti az önálló gazdasági élet szükségességét, és ebből kiindulva rögtön leragad valamilyen részprobléma taglalásánál. Személyes véleményem az, hogy a kérdés helytelenül van feltéve, és így nem is vezethet érdemi válaszra. A romániai magyarságnak, mint etnikai entitásnak a fennmaradását nem gazdasági, hanem kulturális intézményei biztosíthatják. A gazdasági tevékenységnek ezen intézményhálózat fenntartásához szükséges anyagi bázist kell biztosítani. Egy társadalmi csoport érdekérvényesítő képessége nagymértékben függ attól, hogy milyen erőforrások fölött rendelkezik, azaz rendelkeznek az előbb említett specifikus intézményei. Ez nem tévesztendő össze azzal, hogy milyen erőforrások fölött rendelkeznek tagjai, külön-külön, mint egyének.

Írásommal kettős célt követek. Egyrészt szeretném bebizonyítani, hogy a kérdést át kell fogalmazni, mégpedig a következőképpen: *hogyan lehet bevonni a lehető legtöbb rendelkezésre álló erőforrást a romániai magyar közösség fennmaradását szolgáló tevékenységek és intézmények fenntartásába?* Másrészt igyekszem az így újrafogalmazott kérdést meg is válaszolni, legalábbis elvi szinten.

Megpróbálok egy olyan kétszintes intézményi modellt vázolni, melynek célja a romániai magyarság létének fenntartását biztosítani. A modell felső szintjét azon intézmények hálózata alkotja, melyek az etnospecifikus vonásoknak, az általánosan értelmezett kulturális identitásnak a megőrzéséhez szükségesek (oktatási intézmények, kiadók, periodikák, kutatóintézetek, színházak, szakkörök stb.). Ez a hálózat mára már alapvetően kialakult. Az alsó szintet azon társadalmi aktorok rendszere képezi, amelyek képesek és hajlandók a kulturális "felépítmény" anyagi bázisáról gondoskodni. Ezek honi és külföldi (főként anyaországi) vállalkozások, illetve nonprofit szervezetek, egyházak, magánszemélyek, a román és a magyar állam. Írásomban elsősorban a gazdasági alrendszer mibenlétét próbálok meg tisztázni, melyet jómagam a leghatékonyabbnak és - hosszú távon - a legbiztosabb eszköznek tekintek a kitűzött cél megvalósításában.

A romániai magyarság

Az egyén

Mint egyén a romániai magyar egy magyar nemzetiségű - tehát magát magyarnak valló - román állampolgár. Ebből kifolyólag őt is megilletik azon összes jogok, melyek egy román állampolgárnak kijárnak. Az ország Alkotmánya (4 § (2), 15 § (1), 16 § (1)) *expressis verbis* kimondja állampolgárai, egyebek mellett nemzetiségi és etnikai eredetre való tekintet nélküli egyenlőségét. Ezt csak megerősítik további cikkelyek, mint például a nemzetközi emberi jogi dokumentumok elismeréséről (20 §), a társulás szabadságáról (37 § (1)), a munkáról és szociális védelemről (38 § (1)), illetve a magántulajdon védelméről (41 § (2)) szólóak. Jómagam nem ismerek olyan törvényes előírást, mely az Alkotmányban lefektetett ezen elveknek ellentmondana, így például a vállalkozásokról szóló 31/1991. számú törvény sem tartalmaz semmiféle nemzetiségi utalást. Az olyan jellegű problémára tehát, amikor valaki nemzetiségi hovatartozása miatt van ellehetetlenítve a munkaerőpiacon, illetve ilyen indokok alapján van korlátozva hozzáférése a gazdasági erőforrásokhoz, a megoldás nem gazdasági, hanem jogi eszközöket igényel. Az ilyen esetek bizonyítása persze igen nehéz, bár kétségtelen, hogy volt már példa ilyen jellegű, leggyakrabban romákat sújtó, diszkriminációra.

A közösség

Amennyiben megpróbálunk egy operacionális definíciót adni, amely kellőképpen lényegretörő, ám ugyanakkor eléggé rugalmas is, úgy határozhatnánk meg a romániai magyarságot, mint a magukat magyarnak valló (bármit is jelentsen ez) romániai állampolgárok összességét. Ez egyértelműen kulturális opció, amennyiben a kultúra fogalmát megfelelően tágan értelmezzük, elsődleges komponens lévén a közös nyelv. Bár a meghatározás még tovább is árnyalható, azt hiszem, hogy egyéb (például: felekezeti, területi, történelmi, gazdasági) jellemzők bevezetése ezen a szinten csak bonyolítaná az elemzést. Inkább megpróbálom a továbbiakban sorra venni ezeket, és megvizsgálni a gazdasággal való kapcsolatukat.

Ám, még ilyen tágan értelmezve a kategóriát sem beszélhetünk a romániai magyarságról, mint holmi homogén, konzisztens társadalmi - és még kevésbé gazdasági - alegységről, *ergo* a romániai magyarság nem jeleníthető meg jogalanyként, márpedig ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy önálló gazdasági szereplővé válhasson. Jogalany lehet egy személy vagy egy intézmény (kulturális, politikai, gazdasági, vallási, szociális stb.), de semmi esetre sem egy olyan társadalmi csoport, amelynek nincsenek pontosan megjeleníthető jellemzői - melyek egyértelműen elhatárolják környezetétől (egy gazdasági egység esetében ilyen például a tulajdona) -, sőt még a szabatos meghatározása is gondot jelent. A megoldás: egy olyan intézményhálózat létrehozása, mely képes megteremteni az anyagi alapokat a nemzeti identitást megőrizni hivatott egyéb intézmények fenntartására. Ezen háló elemei üzleti vállalkozások és/vagy nonprofit szervezetek lennének, valamint - ahol egy-egy kisebbség kellő mértékben van képviselve - a helyi, illetve megyei adminisztráció döntéshozó és végrehajtó szervei.

A terület

Területi megoszlását, illetve a lakosságon belüli arányát tekintve, a romániai magyarságot három csoportba oszthatjuk: többségi (a Székelyföldön), azon vidékek, ahol a magyarság jelentős számban él, de más etnikumokkal vegyesen (például: Szatmár vagy Bihar) és a szóróvány. Mivel így nem igazán lehet területi kritériumok alapján behatárolni, a gazdasági életét sem köthetjük területhez. De ha még megpróbálnánk is, ehhez olyan politikai-adminisztratív szabályozás lenne szükséges (például egy "kanton"-modell), ami a mai Romániában, mint centralizált nemzetállamban, gyakorlatilag elképzelhetetlen. És különben is ez - egy önálló gazdasági modell szempontjából - legfeljebb a Székelyföldet érinthetné, ám akkor még mindig nyitva marad a szóróvány kérdése. Azt se feledjük el, hogy vannak bizonyos alapvető uniós normák és elvárások (mint például a munkaerő és a tőke szabad áramlása), amelyek egyre inkább teret hódítanak, és amelyeknek országunknak is meg kell rövidesen felelnie.

A felekezetek

A romániai magyarságot felekezeti alapon sem lehet egyértelműen behatárolni, bár kétségtelen, hogy nagy többsége hagyományosan kötődik főként a római katolikus, illetve református egyházhoz. Nem elhanyagolható ugyanakkor a neoprotesztáns egyházak térnyerése sem. Másrészt minden egyház, legalábbis elvileg, univerzalizásra törekszik, tevékenységei között szerepel a misszió is; így hát nem ragadhat meg egyetlen nemzeti/etnikai csoporton belül. A gyakorlatban a helyzet kicsit más lévén, hogy egyesek - főként az ún. történelmi egyházak - inkább egyfajta *status quo* megtartásán fáradoznak.

A gazdasági elit

A továbbiakban gazdasági elit alatt a gazdasági élet azon szereplői által alkotott társadalmi csoportot értjük, akik megfelelően széleskörű döntési jogosítványokkal rendelkeznek - gazdasági kérdéseket illetően -, és ezen pozíciójukból kifolyólag megfelelő jövedelmet is realizálnak. Köztudott, hogy 1990 előtt, a gazdasági elit szinte teljes mértékben alárendelt szerepet játszott az állampárt politikai, illetve adminisztratív apparátusával szemben. A romániai magyar gazdasági elit - a proletár internacionalizmus, valamint a deklarált egalitarianizmus elveinek köszönhetően - hasonló pályán mozgott, mint a többségi, bár, a nemzeti kommunizmus fokozatos "keményedésével", aránya nagy valószínűséggel csökkent. Egy valós számszerű becslést ugyanakkor az is nehezít, hogy sokan románosították nevüket, vagy románnak vallották magukat, épp az elitbe való bekerülés, illetve a bennmaradás reményében.

Úgy tűnik, hogy az elmúlt tíz év alatt nem volt lényeges különbség a többségi, illetve a magyar kisebbségi gazdasági elit életútja között. Azok, akik a decemberi fordulat előtt is rendelkeztek valamilyen anyagi tőkével, megpróbálták azt befektetni és kamatoztatni. Akik pedig jó kapcsolathálózattal rendelkeztek, igyekeztek azt gazdasági erőforrássá konvertálni. Olyan is van, aki a politikai pályán helyezkedett el. Ezek között számosan akadtak, akik megpróbálták az így megszerzett pozíciójukat gazdasági előnyök elérésére is kihasználni. Akik nem rendelkeztek tőkével csak

szaktudással, vagy a menedzserek és kisvállalkozók sorait gazdagították, vagy kivándoroltak egy jobb megélhetés reményében.

Az intézményrendszer

Egy közösségről lévén szó, vitán felül áll, hogy az identitás és általában a kisebbségi lét fenntartásához szükséges egy (tág értelemben vett) kulturális intézményi háló létrehozása. Másrészt: biztosítani kell az ezen háló egységei számára a működési feltételeket, amihez viszont egy olyan gazdasági intézményrendszer szükségeltetik, mely az előbbieket hatékonyan támogatja.

Vállalkozások

Íme egy klasszikus, tankönyvi meghatározás: "Az üzleti vállalkozás olyan emberi tevékenység, amelynek alapvető célja, létének értelme fogyasztói igények kielégítése nyereség elérésével"⁴. Bár el tudok képzelni olyan vállalkozást, amelyet valamilyen egyéb megfontolásból hoznak létre (például munkahelyteremtés), az is csak addig tarthatja fenn önmagát - és implicite - valósíthatja meg célkitűzését, amíg nyereséges marad. Amennyiben lemond a profittermelésről, hosszú távon aligha marad a piacon. Másrészt egy vállalat alkalmazottai számára a legfontosabb motivációs tényező a fizetés; ahhoz pedig, hogy ezt biztosítani tudja, hatékonyan kell működnie. El kell tehát egymástól - szervezetileg is - választani a nyereségorientált üzleti vállalkozást és a nonprofit tevékenységet.

Amint azt már említett írásomban is kifejtettem, nem tartom szerencsésnek a "romániai magyar vállalkozások"-ról szóló diskurzust sem, bármit is jelentsen az. Egyrészt, fogalmi szinten, egy gazdasági egység "nemzeti" hovatartozását a bejegyzési hely határozza meg egyértelműen, nem pedig egyéb kritériumok.⁵ Másrészt egy vállalatnak etnikai alapon való megszervezése nem valószínű, hogy növeli hatékonyságát. Nem várható el a bérből és fizetésből élő alkalmazottaktól - akik, folyamatos gazdasági nehézségeik mellett még a kisebbségi létből származó problémákkal is gyakran konfrontálódnak -, hogy egyfajta missziós munkát vállaljanak. Amint azt az utóbbi évek tapasztalata mutatja, a magyarság, motivációit illetően, nem különbözik jelentősen Románia többi nemzetiségétől. Elsődleges az anyagi szempont, amit a felsőfokú végzettségűek és a szakmunkások nagyszámú kivándorlása, illetve külföldi munkavállalása is bizonyít.

A menedzsergárda számottevő része kivándorolt 1989 után, másik jelentős hányada pedig a meglévő (volt) állami vállalatokat igazgatja. A létrehozandó új vállalkozások így fokozottan számíthatnának a pályakezdőkre, illetve a fiatal szakemberekre, akik közül sokan jó nevű külföldi egyetemeken szereztek diplomát. Persze ez nem azt jelenti, hogy őket nem kellene piaci árfolyamon megfizetni. A béreknek nem szabad az átlagosnál alacsonyabbnak lenni, csak azért, mert az ilyen cégeknél dolgozók "küldetést teljesítenek". A bérezésnek kompetitívnek kell lennie, így biztosítandó a minőségi munkaerőt, amelynek, mellesleg, nem is kell feltétlenül magyarnak lennie. Ez a formális kapcsolat előnye.

Ugyanakkor lenne még a létrehozandó vállalatoknak egy igen fontos szociális szerepe is, jelesül: új munkahelyek teremtése. Amennyiben a cégalapítás gazdaságilag hátrányos helyzetűnek nyilvánított vidékeken történne, igénybe vehetők lennének az állam által ilyen esetekben nyújtott fiskális és egyéb jellegű könnyítések. Ily módon az állam egy újabb, közvetett csatornán át járulhatna hozzá a kisebbségi lét intézményeinek fenntartásához.

Nem megkerülhető az a gyakorlati kérdés sem, hogy: milyen jellegű tevékenységet folytassanak a kisebbségi intézményeket fenntartani hívatott vállalatok? A válasz nem könnyű; adott helytől és időtől, valamint az épp aktuális gazdasági konjunktúrától függ. Elképzelhetők: ipari vagy mezőgazdasági vállalatok, termelő, illetve kereskedelmi cégek. Nem szabad kizárni a pénzügyi szférába való befektetés lehetőségét sem, gondolva itt elsősorban valamilyen befektetési alap létrehozására. Természetesen az alap tevékenysége nem korlátozódhat csak Romániára, lévén itt a tőzsdei élet még igencsak fejletlen és lagymatag, mely állapot egyik kiváltó oka volt annak, hogy több befektetési alap is csödbe jutott. Egy ilyen cégnek a létrehozásában és működtetésében jelentős szerepet vállalhatnának a külföldön élő magyar befektetők is. Az erdélyi "magyar" bank ötletét nem találom a legmegfelelőbbnek, lévén, hogy egy ilyen intézmény létrehozására jelentős összegeket kellene mozgósítani, relatíve instabil körülmények között. Ami a mezőgazdaságot illeti, nem árt az elővigyázatosság, mivel e téren a közeljövőben jelentős, az elkerülhetetlen tőkekoncentrációból fakadó szerkezetátalakulásra lehet számítani.

Arra nem lehet számítani, hogy állami tulajdonban lévő vállalatok részt vegyenek kisebbségi intézmények fenntartásában, legfeljebb mint alkalmi szponzorok. Ezen cégek igazgatótanácsaiban, illetve felügyelő bizottságaiban nem lehet nemzetiségi alapon részt venni, csak amennyiben ezen pozíciók leosztása politikai szempontok alapján,

illetve alkuk tárgyaként történik. Ebben viszont a nemzetiségi alapon szerveződő politikai erők érdekérvényesítési képessége játszhat - és játszott is - szerepet. Ugyanez érvényes a privatizációs folyamatokra is: azokban sem lehetett nemzetiségi alapon részt venni; az magánemberek, illetve cégek biznisze volt. Csak zárójelben jegyezném meg, hogy az ilyen, gazdaságon kívüli (politikai, nemzetiségi stb.) szempontok érvényesítése a kiválasztásnál nem is kívánatos, tekintettel arra, hogy általában kontraszelekciót eredményez.

Persze sokaknak fáj, hogy az állami vállalatok élére nem neveztek ki számarányosan magyar menedzsereket, illetve igazgatótanácsai és felügyelő bizottsági tagokat. Ebben az esetben azonban a leosztás a különböző politikai erők, illetve a körük szerveződött érdekcsoportok harcának volt az eredménye. Bár elképzelhető lett volna (legalábbis elméletileg), egyáltalán nem tartottam kívánatosnak holmi *numerus clausus* bevezetését, sem gazdasági, sem pedig etikai szempontból. Másrészt az is kérdéses, hogy egy állami vállalat vezetője mennyiben tudja - mint gazdasági szereplő - nemzeti közösségének érdekeit szolgálni?

A vázolt struktúra lehetőséget nyújt arra, hogy olyan térségek, tájegységek, települések, melyek nem rendelkeznek az önerős fennmaradáshoz, illetve fejlődéshez szükséges erőforrásokkal, más prosperáló térségek erőforrásait is felhasználják vállalkozásaikon keresztül. Ezúton az állami redisztribúció nagy ellenállású köreit is sikerülne "rövidre zárni". Ugyanakkor lehetőség nyílik arra is, hogy különböző típusú erőforrásokkal rendelkező térségek együttműködhessenek. Így például a szórványvidékek is hozzájuthatnának olyan erőforrásokhoz, melyek segítenék őket identitásuk megőrzésében.

Nonprofit szervezetek

Egy olyan intézményrendszer fenntartásához, amely a kisebbségi létforma fennmaradását hivatott hosszú távon biztosítani - és itt számos kulturális, oktatási, tudományos, szociális és egyéb intézményről van szó -, igen sok pénzre van szükség. Ilyen jellegű létesítmények még az igen gazdag országokban is, még ha a többség intézményei is, csak ritkán önfenntartóak. Költségeiket valamilyen más forrásból kell hogy fedezzék, ám ezek általában oly mérvűek, hogy csak nagyon nagy nehézségek árán lehet őket pályázatokból és támogatásokból fedezni. Hatványozottan érvényes ez egy kisebbségi intézményrendszerre.

A támogatókat több csoportba oszthatjuk: magánszemélyek, cégek, egyéb, erre szakosodott nonprofit szervezetek, nemzetközi finanszírozási programok és az állam. Az első csoport alig van jelen ma Romániában. Egyrészt, mert számszerűen is kevesen vannak az igazán nagy vagyonnal rendelkezők, másrészt, mert a köztudatból kikopott a mecénatúra kultúrája. A szponzoráló cég már jóval ismertebb fogalom, ám romániai magyar intézmények általában csak olyan vállalatok támogatására számíthatnak, amelyeknek magyar tulajdonosai, illetve állami cégek esetében magyar menedzserei (is) vannak. Az alapítványok, illetve finanszírozási programok eléggé szigorú feltételeket szabnak; ilyenkor a tapasztalt, profi pályázatkészítők határozott előnyben vannak. Másrészt ezek a támogatások általában rövid távúak és nem túl nagy összegűek. Ami az állami forrásokhoz való hozzáférést illeti, a romániai magyarság bizonyos előnyöket élvez, ugyanis számíthat, legalábbis elvben, mind a román, mind pedig a magyar félre. Persze köztudott, hogy ami a román állam támogatását illeti, az bizony édeskevés.

Arról sem kell megfélemedkezni, hogy a támogatások kiszolgáltatják a támogatottat a támogatónak. Ha egy cég a szponzor: reklámozni kell a termékét - és ez így korrekt. Ha egy nagy finanszírozó a támogató: meg kell említeni a nevét - ez is rendjén van. Ám amennyiben állami támogatásról van szó (legyen az bár romániai vagy anyaországi) - amint ez a romániai magyar intézmények esetében legtöbbször előfordul -, már az aktuális politikai kurzus diktál; és ez ritkán szokott jó hatással lenni akár a kultúrára, akár az oktatásra. Persze senki sem kényszeríthet egy intézményt, hogy olyantól fogadjon el támogatást, aki ellen bárminemű kifogása van.

Sajnos, számos esetben erős bizalmatlanság nyilvánul meg a "civil szféra" kisebbségi szervezetei iránt. Egyrészt a már meglévők tekintenek fenntartással a piacra újonnan belépni szándékozókra, konkurenciát látván bennük. Másrészt az emberek is gyanakvással követik őket, lévén a harmadik szektor tekintélye - az utóbbi évek sorozatos botrányai és visszaélései miatt - jócskán megtépázva. Azontúl pedig tovább él még egy centralista mentalitás is ("egységben az erő!"), mely szerint nincs is szükség több szervezetre, mivel úgyis van már egy politikai pártunk (amely, mellest, az általános érdekvédelmet is felvállalta), vannak kulturális szervezeteink, iskoláink (kivéve az önálló állami egyetemet) és egyházaink. Ezekről gondoskodikjék lehetőleg az állam (kutyakötelessége, mert mi is adófizető állampolgárok vagyunk); egyebekre nincs is szükség. Hiányzik az az autentikus közösségi kultúra, melynek alapján a közösség önnön problémáira sajátmaga kezdeményez, nem pedig kívülről vár megoldást. Egyelőre egy újonnan induló civil kezdeményezés mögött a legtöbben holmi gyanús magánérdekeket vélnek felfedezni.

Egyházak

Az 1989-es fordulatot követően jelentősen felértékelődött az egyházak közéleti szerepvállalása, főként szociális és oktatási téren, de nem elhanyagolható a nemzeti identitás megőrzése terén kifejtett tevékenységük sem. Bár makroszinten az egyházaknak nincs szerepük a gazdaság alakításában - egy szekularizált társadalomban fel sem vetődik a kérdés -, mégis, ami a mindennapi, mikrogazdasági életet érinti, számottevő aktorokként jelenhetnek meg. Ilyen jellegű tevékenységük alapját egyrészt a visszakapott javak, másrészt pedig a több-kevesebb rendszerességgel érkező külföldi támogatások képezik. Nem elhanyagolható ugyanakkor a különböző egyházak vonzáskörébe tartozó nonprofit szervezetek szerepe sem, amelyekeken keresztül jelentős alapítványi pénzekhez, illetve külföldi/nemzetközi finanszírozási alapokhoz lehet jutni.

Van még egy területe a gazdaságnak, amelyen az egyházak - mint olyan intézmények, melyek egyrészt bizonyos erkölcsi értékrendek érvényesítéséért és fenntartásáért szállnak síkra - szerepet játszhatnak a jövőben: egy etikusabb légkör megteremtése a gazdaság terén. Sajnos, eddig kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, mintsem a gazdasági élet etikájával foglalkozni. Energiájuk jó részét saját, az állam, illetve az ortodox egyház javára elkobzott vagyonuk visszaszerzése, valamint szociális és oktatási hálózataik kiépítése kötötte le. Szerepük tehát egy új, etikusabb légkör kialakulásában még igen csekély, a határozott vallási redivivus ellenére is.

A szimbiózis

Egy relatív nagyméretű, nem profitorientált intézményrendszer hatékony működtetése és hosszú távú fenntartása nem alapozódhat csak támogatásokra. Ehhez szükség van számos jól működő üzleti vállalkozásra, amelyek képesek, a piaci mechanizmusok által biztosított lehetőségeket kihasználva és ezeket állandóan bővítve, a folyamatos nyereségtermelésre. A két szféra közötti kapcsolatot egy olyan tulajdonosi szerkezet biztosíthatja, melyben a nonprofit szervezetek (társ)tulajdonosai az őket fenntartani hivatott vállalatoknak. Elképzelhető magánszemélyek bevonása is a tulajdonosi körbe, illetve a menedzsment érdekeltségének növelése ily módon.

Lényeges, hogy mind a non-profit intézményt, mind pedig az üzleti vállalkozást hozzáértő, profi szakembergárda vezesse. Ugyanakkor a szétválasztás biztosítaná, hogy a gazdasághoz nem értőknek ne kelljen üzleti ügyekkel foglalkozniuk; feladatuk arra korlátozódna, hogy a már megtermelt pénzt a legmegfelelőbb módon használják fel a szervezet céljainak elérésére. Másrészt a menedzserek az üzletvitelre koncentrálnának annak a veszélye nélkül, hogy megpróbálnának nyereségességi szempontokat bevinni egy olyan területre, ahol ennek általában nincs helye.

Nagyon fontos az is, hogy egy ilyen konstrukció esetében megvalósítható az etnikai leválasztása a gazdaságról, ami nemcsak a döntéshozási problémákat egyszerűsíti le, hanem erőforrástöbblet bevonását is eredményezheti. Sokkal könnyebb ugyanis erőforrásokat mobilizálni gazdasági, mint etnikai vagy nemzeti alapon. Csak azt nem szabad elfelejteni, hogy a legfontosabb motivációs tényezők a profit, illetve a személyi jövedelem.

A politika

Az RMDSZ gazdaságpolitikája

A romániai magyarság gazdasági élete, illetve az alapelvek megfogalmazásának igénye és az RMDSZ gazdaságpolitikai alapelvei, illetve elképzelései nem szinonimák. Bár a jövőre vonatkozik, a gazdaságpolitika nem a vágyálmok világa és nem is holmi virtuális valóság; "[...] érvényesülő gazdaságpolitikát csak olyan szervezet folytathat, amelynek módja van elhatározásait eszközökkel, intézkedésekkel alátámasztani"⁶. Ez a szervezet általában a kormány szokott lenni, ezért gazdaságpolitikája csak kormánypártnak lehet, mégpedig "erős" kormányzó pártnak. Mármost az RMDSZ-t egyhamar nem fenyegeti az a veszély, hogy kormányalakítással és, implicite, valamilyen gazdaságpolitikának a megvalósításával kelljen foglalkoznia. Jó esetben újra partner lehet egy kormánykoalícióban, de akkor sem valószínű, hogy olyan kulcspozícióba kerül, amelyből hatékonyan befolyásolhatja a majdani gazdaságpolitikát. Ezért nem különösen látom értelmét, hogy bármilyen komplex, a gazdaság egészét felölelő koncepciót dolgozzon ki.

Egy ilyen elképzelés ellen szól az is, hogy nem lehet a Szövetségen belül semmiféle koherens beállítódottságról beszélni. A tagok, illetve tisztségviselők gazdasági nézetei a lehető legszélesebb spektrumot ölelik fel, és aligha lehetséges egy egységes nézőpontot kialakítani e téren. Személy szerint nem is tartom kívánatosnak az erőfeszítést valamiféle konszenzus kialakításáért egy olyan kérdést illetően, amely amúgy sem bír gyakorlati relevanciával. Leszállva a hétköznapi praxis szintjére olyan rész kérdésekre kell összpontosítani, amelyek megkönnyítik a romániai

magyarság bekapcsolódását az ország gazdasági életébe, illetve meggátolják a kirekesztését.

Az RMDSZ-nek - mint a romániai magyarság politikai, illetve érdekvédelmi szervezetének - egy olyan gazdaságpolitika kidolgozásában és megvalósításában kell szerepet vállalnia, amely a helyi és/vagy regionális szintek fejlesztését tekinti prioritásnak. Egy ilyen politikának meg lenne az az előnye is, hogy még jó ideig uniós támogatásra is lehetne számítani a megvalósításában; gondoljunk itt csak a PHARE- vagy a SAPARD- programokra.

Másrészt a Szövetségnek kellene folyamatosan felügyelnie arra, hogy a különféle területi és infrastrukturális, fejlesztési alapokhoz a romániai magyarság által lakott régiók is hozzáférhessenek, valamint, hogy a költségvetés kidolgozásakor ezen helységek és megyék ne szenvedjenek hátrányos megkülönböztetést. Ez a tevékenység a helyzet folyamatos monitorizálását, valamint hatékony lobbizást kíván.

Harmadsorban: a Szövetség fontos szerepet játszhat a Románia és Magyarország közötti gazdasági kapcsolatok további bővítésében és fenntartásában. De mivel ebben az esetben főként a makrogazdasági szintről van szó, ez a tevékenységi kör nyilvánvalóan nem csak a romániai magyar gazdasági szereplőket érinti. A mikroszintű, konkrét üzleti kapcsolatok kialakításának az elősegítése a kamarák és információs központok feladatkörébe tartozik.

A gazdaság függetlensége

Egy vállalkozás számára létfontosságú, hogy a politikától függetlenül működhessen, azaz létezzen egy stabil jogi keret, amelyben tevékenykedik, és ne legyen kiszolgáltatva a mindenkori törvényhozás és/vagy adminisztráció kénye-kedvének. Ehhez olyan érdekérvényesítő képességre van szükség, amellyel az egyes vállalatok nem rendelkeznek. Egy megoldás lehetne: a különféle érdekvédő szervezetekbe való tömörülés, ám ebben az esetben megint az a nehezen megoldható dilemma jelentkezik, hogy vagy egy gazdasági szervezetnek kell etnikai alapú érdekérvényesítést (is) folytatni, vagy pedig egy nemzetiségi szervezetnek kell gazdasági kérdésekkel foglalkozni, mégpedig úgy, hogy ismét a nehezen definiálható "romániai magyar vállalat" fogalommal operál. Sokkal célravezetőbb, ha a vállalkozások valamely már meglévő szervezethez vagy szövetséghez fordulnak, nem keverve feleslegesen a gazdaságit a nemzetiséggel, és nem nyitva meg esetleg újabb frontvonalakat egy olyan területen, ahol ilyenek eddig még nincsenek.

Másrészt sokat segíthetne - mind az egyes vállalatoknak, mind pedig a gazdaság egészének - a nagy multinacionális cégekkel való együttműködés. "A megnövekedett világgazdasági jelentőséggel párhuzamosan nő a multinacionális vállalatok politikai befolyása is, bár eddig látványosan nem avatkoztak politikai kérdésekbe.⁷ E cégeknek elsősorban a biztonságos befektetési környezet, a szabad működés, a tőke megtérülése szempontjából kedvező szabályozások a fontosak. A politikai környezetet is ezeket a szempontokat követve befolyásolják. [...] Minél nagyobb egy adott nemzetgazdaságban a külföldi befektetők szerepe, annál nagyobb a gazdaság politikától való függetlensége. Paradox módon tehát a transznacionális vállalatok egyszerre korlátozzák a versenyt, és járulnak hozzá a világgazdaság liberalizációjához, globalizálódásához."⁸ A multik megnövekedett biztonságot jelenthetnének a velük hosszú távon együttműködőknek (beszállítók, vevők), egyrészt megkönnyítve a tervezést és kalkulációt, másrészt pedig mint erősítés a konkurenciaharcban. Ugyanakkor jelenlétük visszafoghatja az állami önkény megnyilvánulásait, ami egy kisebbség számára főként egy nem kisebbségbarát kormányzat esetén lehet fontos.

A politikától való függetlenség megőrzésének részét képezi a "saját" politikai elittől való megfelelő távolságtartás is. Nem fogadható el az, hogy az éppen aktuális vezetői csoport monopolizálja a közösségi érdekeket szolgáló intézményeket. Ez egyrészt azért érhető el, hogy a kulturális intézmények élére politikától független kuratóriumok kerülnek kinevezésre, másrészt pedig azért, hogy ezek a kuratóriumok független szakembereket alkalmaznak a gazdasági egységek vezetésére.

A kultúra függetlensége

A vázolt konstrukció hozzájárulhatna a kulturális életnek a politikától való függetlenítéséhez is megakadályozván, hogy a nemzetiségi érdekvédelem teljes mértékben alárendelődjék a napi politikai taktikázásnak. Így sokkal tágabb tere maradna a stratégiai tervezésnek és a hosszú távú célok rugalmas követésének. Kisebb lenne a lehetősége annak, hogy konjunktúralovagok a kisebbségi érdekvédelem egyedüli megtestesítőiként jelenítsék meg önmagukat.

Egy nem etnikai alapon szervezett gazdasági alrendszer több és jelentősebb erőforrást tudna biztosítani a romániai magyarság számára a sokadalmánál, képzettségénél és igényeinél fogva szükségesnek ítélt anyanyelvi oktatási rendszer működtetéséhez. Másrészt egy ilyen megoldás az államtól való fokozott függetlenséget biztosíthatna az

oktatás számára. Ami a román állam szerepét illeti, köztudott, hogy egyrészt eléggé korlátozottak az oktatásra - és ezen belül a kisebbségi oktatásra - fordítható eszközei, úgyhogy "hiába jár, ha egyszer nem jut", másrészt pedig a támogatáshoz szükséges akarat is igencsak korlátozott. Az idő közben telik, és egyre több fiatal hagyja el az országot, előbb csak tanulás végett, aztán már munkahelyet is találva magának. Persze, más lapra tartozik, hogy mindenkinek szíve joga ott keresni megélhetését, ahol neki jól esik, illetve ahol megengedheti magának. De azoknak, akik itthon akarnak maradni, biztosítani kéne az érvényesülésükhöz szükséges feltételeket.

Ami a magyarországi forrásokat illeti, köztudott, hogy eddig mindegyik kormányzat jelentős összegekkel támogatta a romániai magyar nyelvű oktatást, illetve kulturális életet, bár a támogatások elbírálásának kritériumai mindig változtak. Lassan szokássá vált, hogy bármilyen tevékenység beindításához, illetve fenntartásához rögtön valamilyen állami intézményhez vagy közalapítványhoz rohanunk - lett légyen az román vagy magyar; főként az utóbbi. Természetesnek tűnt az az elvárás, hogy a magyar állam segítsen minket: "szegény, akaratukon kívül a határokon túl rekedt rokonokat". Ám a kérdést csak az utóbbi időben kezdték el a másik oldalról is taglalni, ti. milyen alapon akarunk mi részesedni, redisztribúció által, olyan javakból, amelyeknek megteremtéséhez nem járultunk hozzá? Ennek a kérdésnek, azt így feltéve, már etikai vonzatai is vannak. Amit a romániai magyarság - helyesebben annak egyénei és intézményei - cserébe adhatnak, az a magyarországi gazdasági aktorok romániai fellépésének a megkönnyítése, közös beruházások létrehozása, egyszóval: profittermelési lehetőségek felhajtása.

Pluralizmus

Ami a feltétel nélküli egység ideáját illeti, itt jegyezném meg, hogy ez alapvetően elhibázott. Az erő nem holmi misztikus egységben és ennek folyamatos hangoztatásában van, valamint ennek földi leképezésében: egy centralizált kisebbségi intézményi rendszerben. Dinamikus, állandóan változó világunkban a siker nyitja egy rugalmas, alkalmazkodásra képes intézményhálózat, mely folyamatosan képes az őt érő kihívásokra rövid időn belül érdemi válaszokat adni.

Egy ilyen modell megvalósulásának esetén megnő a különböző csoportok érdekérvényesítési képessége, amennyiben ezek képesek létrehozni a saját intézményeik működtetéséhez szükséges gazdasági infrastruktúrát. Ezúton megkerülhetők a tisztán politikai úton történő erőforrás-leosztással együtt járó "szűk keresztmetszetek".

Bezárkózás és autarkia

Vannak, akik azt vallják, hogy a romániai magyarság termelje meg a számára szükséges javakat, illetve, hogy az általa megtermelt javak legyenek az övéi. A kijelentés, gazdasági szempontból tekintve: értelmetlen, nem egyéb mint populista frázis. Persze, megvan ennek a hagyománya, mely a trianoni döntésig vezethető vissza. Példának okáért idézzük Makkai Sándort, a *Magunk revíziójából*: "sajátos életünkben csak annyit valósíthatunk meg, amennyit minden külső segítség nélkül, a magunk erejéből meg tudunk valósítani", "önerőnkben kell magyarnak lenni", "önfenntartás és önállóság." Ez kísértetiesen hasonlít - és nem véletlenül - a román Nemzeti Liberális Párt két világháború közti jelmondatára: "prin noi însine!"⁹. Az egyik oldalt a sértődöttség és a frusztráció, a másikat a siker mámore, valamint az ebből fakadó túlzott önbizalom, és mindkettőt a másik iránti mély bizalmatlanság, illetve a kooperációra való hajlam hiánya jellemezte. Ennek eredményeként olyan protokronista, törzsi mentalitások alakultak ki, melyek a maximális elkülönülés irányában hajtották a két nemzeti csoportot. A romániai magyarság is megpróbált létrehozni egy önálló gazdasági infrastruktúrát, mely az önálló kisebbségi létet lett volna hivatva fenntartani, de ez aligha sikerült volna az anyaország gazdasági támogatása nélkül.

Manapság egy önmagát gazdaságilag is fenntartani képes közösség még nemzeti léptékekben is nehezen képzelhető el. A hagyományos önfenntartó kisközösségek - előbb a polgárosodás, majd a szocialista iparosítás hatására - mára már vidéken is felbomlottak. Bizonyos körülmények között ezek ugyan visszaállhatnak, például a végrehajtott felemás mezőgazdasági tulajdonreform eredményeként, de hosszú távon nem életképesek. A globalizáció által meghatározott piaci körülmények kifejezetten a nagyobb termelőegységeknek (nagybirtokok, farmok, szövetkezetek) kedveznek. Nagy valószínűséggel nálunk is lezajlik rövid időn belül egy tulajdonosi és szerkezetváltás a mezőgazdaságban felvásárlások, illetve társulások által.

Ha a romániai magyar társadalom megpróbálkozik valamiféle autark társadalommodell megvalósításával, fennáll annak is a veszélye, hogy ezzel elriasztja a potenciális befektetők egy részét, pedig ők már most is jóval kevesebben vannak a kelleténél. A nemzetközi tőke nem szereti azokat, akik túl sokat és túl hangosan emlegetik a nemzeti önállóságot. "... a világban azok járnak ma nemzeti vagy vallási úton, akiket magukra hagytak. Az utak ma Afrikában nemzetiek, azoknak az útja, akik fekete lyukakban vannak, ahonnan már a fény sem szabadulhat ki. Persze afölött

siránkoznak, hogy kizsákmányolás áldozatai, de nagy bajuk mégiscsak az, hogy nem akar senki odamenni, már kizsákmányolni sem akarja őket senki. Ez a veszély Romániát is fenyegeti. Az amerikai tőkés már ma sem nagyon akar bemenni. Az igazi baj azonban akkor lesz, amikor már a magyar tőkés sem akar bemenni."¹⁰

Egy erőteljes, esetleg tüntető önmagába fordulással a romániai magyarság éppen a román nemzeti kurzus szélsőségeinek játszana a kezére, tovább rontva saját helyzetén, és ugyanakkor az ország gazdasági felemelkedésének esélyein is. Egy autark kisebbségi közösség egy nemzetállamon belül riasztóan hat a többiekre - és nem csak a többségi nemzetre - a fenyegetettség érzetét keltve bennük. Ebből egyértelműen következik, hogy mennyire fontos - a potenciális konfliktusok elkerülése végett - a nyitottság és a kommunikáció a többiekkel, főleg az etnikailag nem egyértelműen determinált területeken.

Az önelégültség, mely főként egyes politikai köröket jellemez, reális veszélyt jelent a romániai magyarság számára. Ez a közösség, mint arra már Molnár Gusztáv is felhívta a figyelmet, nincs akkora, hogy megengedhessen magának bármilyen erőltetett különutaságot: "[Erdélyben a] magyarok közelednek ahhoz a kritikus határhoz, amely az életképes közösséget elválasztja a kórostól, mely kizárólag betegségeinek tüneteivel van elfoglalva."¹¹

Románia esetleges föderalizációja

Bár, amint azt Sabin Gherman vagy a bánáti "memorandisták" esete mutatja, a téma nem igazán aktuális, ha mégis azzá válna, elkerülhetetlen lesz az etnikai alapú érdekérvényesítés paradigmájának az újraértékelése, az ország megváltozott belpolitikai helyzetének a függvényében.

"Minden olyan törekvés, amely az erdélyi magyarságon belül a nemzeti autonómiát, az etnikai alapú érdekérvényesítést helyezi előtérbe, csakis gátolhatja a regionális identitáson alapuló közös erdélyi front kialakulását [...]. Idő kérdése csupán, hogy egy komolyabb politikai mozgalom is megjelenjen, s akkor a magyaroknak szövetkezniük kell velük, vagy legalábbis úgy kell politizálni a magyar félnek Erdélyben, hogy potenciális szövetségeseit ne riassza el."¹²

A nemzetközi porond

Az individualizmus térnyerése

Az előző rendszer retorikájának alfája és ómegája a "közösség" volt. Ugyanakkor talán még egyetlen eszmerendszer sem produkált olyan széttöredezett, individualista társadalmat, mint a kommunizmus. Erre való visszahatásként jelentkeztek 1989 után a közösségi érzés olyan széleskörű és mély megnyilvánulásai, mint a felekezeti élet erőteljes kibontakozása, illetve a nemzetiségi és etnikai közösségek (érdek)védelmi intézményeinek újjászületése. Sajnos, ezen utóbbiak csak ritkán tettek eleget vállalt feladataiknak, illetve a velük szemben, a "közember" által támasztott elvárásoknak. Ennek okai a dilettantizmustól a pozícióval való visszaélésig terjednek, de a téma bővebb tárgyalása nem tartozik jelen írás feladatai közé.

Egy másik reakció, ezúttal a kommunista rendszer egalitarizmusára, az individualizmus erőteljes, gyors térhódítása. Lengyel László fogalmazta meg a jelenlegi magyarországi viszonyok kapcsán, de megállapítása érvényes az egész kelet-közép-európai térségre: "Igazolódik egy új rendben az individualitás valamennyi szürke-rózsaszín álma. Nem kell közösséget, ideológiai hitet mímelni, bevallottan lehet individuálisan akarni és szerezni, a közösségi potyautasságot nyíltan vállalni, sőt ebből valami nyers életerőt méríteni. Ha az 1945 utáni újjáépítés vagy az 1956-os felkelés eszméje és gyakorlata a közösségi összefogás volt, az 1990 utáni rendszerváltó, aranyásó korszaké az individuális nyereség vagy veszteség kockajátéka. Nem *mi nyerünk*, hanem *én és a családom nyerek*. Nem magyarokról, Magyarországról, társadalomról, tájegységről, városról, faluról szövnünk terveket, hanem feleségünkről és fiunkról, önmagunk előrejutásáról, megmaradásáról vagy meggazdagodásáról."¹³

Ám az individualizmusnak e felvirágzása, mely szélsőséges esetben a "kaparj kurta..." trivializmusába torkollik, nem feltétlenül elítélendő. Közhely, hogy a személyes felemelkedés vágya, amennyiben az egyéni kreativitáson és a személyes felelősségvállaláson alapszik, ez mindenféle kapitalizmus alapja. És ha nem is várhatjuk el, hogy egy idealisztikus Adam Smith-i "láthatatlan kéz" érvényesítse automatikusan közösségi érdekeinket, azt aligha vitathatjuk, hogy ezeket csak az egyéni érdekek figyelembevételével és a velük való összehangolással lehet elérni. Ezt szolgálhatná a vázolt modell, elválasztva a közösségi célokat szolgáló nonprofit intézményeket az ezek működését biztosító gazdasági vállalkozásoktól, ahol törvényes keretek között érvényesülhet az egyéni nyereségvágy. Ugyanakkor viszonylagos biztosítékot nyújthat az olyan "élelmes" vállalkozókkal és helyi kiskirályokkal szemben,

akik - holmi nemzetiségi retorika leple alatt - megpróbálják a helyi erőforrásokat kisajátítani saját maguk számára.

Magyar-magyar kapcsolatok

Amint az az előző pontban leírtakból logikusan következik, nem kell túlzottan számítani arra, hogy magyarországi cégek támogatni fogják a romániai magyarság intézményeit, sem pedig arra, hogy együttműködnek majd egyes romániai vállalatokkal, csak azért mert azok bizonyos "magyar" kisebbségi érdekeket képviselnek, illetve ilyen jellegű többé-kevésbé deklarált célok elérése érdekében tevékenykednek. Az már valószínűbb, hogy magyarországi cégek támogassanak itteni nonprofit szervezeteket - természetesen, amennyiben ez nekik is megéri anyagilag.

Vannak persze finanszírozók, akik kimondottan a határon túli magyarság támogatását tűzték ki célul (lásd például Illyés Közalapítvány, Új Kézfogás stb.), ám ezek esetében sem tudható előre, hogy meddig működnek majd. Ajánlatos ezért az általuk jelenleg nyújtott segítségnek legalább egy részét arra használni, hogy létrehozzunk egy olyan vállalkozáshálót, mely hosszú távon biztosíthatja intézményeink fennmaradását. Az anyaország intézményei jelentős szerepet játszhatnak mint egy olyan pályázattal keret kidolgozó, melyben szakmai és gazdasági szempontok a mérvadóak, nem pedig a politikai, klienturális megfontolások.

Regionalizmus és "testvériség"

A regionális kooperáció igen jelentős erőforrássá válhat. A jelenlegi uniós elképzelések egyike pont a "régiók Európája", és úgy tűnik, hogy ez az egyik legélethűesebb; főleg, ha figyelembe vesszük a fejlesztésükre szánt egyre jelentősebb összegeket is. Számos működő euróregió létezik már. Hazánkban is létrehoztak már ilyeneket (lásd például a Kárpátok Euróregiót), és ezek közül a legsikeresebbek épp az ország nyugati határán vannak, ám ne feledjük, hogy ezek mégsem csak "magyar-magyar" szerveződések. Megfontolandó mégis olyan regionális vegyesvállalatok létrehozása, melyek az adott régió belüli magyarság céljait hivatottak támogatni. A regionális együttműködésen belül jelentős szerepet kapnak a kulturális kapcsolatok is. Így - megfelelően összehangolva ezeket a gazdaságiakkal - jelentős erőforrásokat lehet bevonni összmagyar célok elérésére is.

Ugyanezen címszó alatt említhetjük meg a különféle testvérvárosi és más "testvéri" kapcsolatokat is, melyek már jó ideje működnek, egyre nagyobb számban, sok helyütt egész szép eredménnyel.

Globalizáció

A terminus gyakorlatilag két különálló, ám egymástól távolról sem független folyamatot jelöl: egyrészt a gazdasági folyamatok és piacok nemzetközivé válását, másrészt, főként az internet által szimbolizált, információs világhálót, mely egyre szorosabb kapcsolatban van a mobiltelefon által jelképezett kommunikációs hálóval.

A nemzetközi óriásvállalatokra, mint a gazdasági globalizáció képviselőire, egyrészt igaz, hogy: "[a] multinacionális nem szereti és nem is érti a nemzeti érzületet, bár lehet, hogy szívesen használná [...]. A kötődés csak rontja a piaci mechanizmusokat, a nemzeti piac igénye pedig egyenesen botrány."¹⁴ Másrészt viszont tény, és az utóbbi évek gyakorlata ezt elokvensen bizonyítja, hogy a multinacionális cégek is egyre érzékenyebbek a helyi/regionális/nemzeti sajátosságokra. Persze nem önzetlenségből, hanem jól megfontolt marketingpolitikából; ám a lényeg az, hogy az egyre fokozódó versenyben ők is kénytelenek alkalmazkodni a helyi sajátosságokhoz.

A multiknak nagyon jelentős szerepe van - és, remélhetőleg, még lesz is - itt Kelet-Közép-Európában, nemcsak mint befektetőknek, hanem úgy is, mint egy új, hatékonyabb és etikusabb vállalati kultúra meghonosítóinak, valamint (szervezési-vezetési, kutatási-fejlesztési, stb.) *know-how* importőröknek is.

Ami a globalizáció információs komponensével való szembesülést illeti, a válasz semmi esetre sem lehet az elzárkózás. Egy kis közösség számára ez a világtrendektől való elszigetelődést jelentené - és nem csak gazdasági értelemben - ami, legjobb esetben is, legfeljebb egy vegetatív törzsi létformát biztosíthatna számára. "A kisebbség válasza a sorsát illető globalista szenvtelenségre tehát éppen tudásából és az új kommunikációs lehetőségek révén megnövelt játékteréből adódik. Az önállóság és szuverenitás fetiszizálása a globális korban önpusztító szenvedély. A szocioszférikus narcisztikum uralkodása a technoszférikus rugalmasság felett a nyolcvanas évek végjátékát sejteti. A technoszféra önjáró világa pedig összeférhetetlen a bizantinikus etatizmusok merev és csak szűk elitet tápláló gazdaságával. Különben így van ez a korlátokat és határokat nem kedvelő globalista korban, ahol a computer-modem-GSM-internet háló az üzletet hihetetlenül felgyorsítja, és a lemaradókat kirekeszti."¹⁵

Zárszó helyett

Zárszó, mert írásom végéhez érkeztem; "helyett", mert a téma messze nincs még lezárva és, egyrészt jómagam is folytatom valamikor kifejtését, másrészt remélem, akadnak majd még hozzászólók.

Annyit jegyeznek még meg, hogy egy nemzeti/etnikai kisebbség, mint bármilyen más társadalmi csoport, hosszú távú fennmaradása számára létfontosságú három alapvető tulajdonság megléte:

- *diverzitás*: érdemben új dolgok, melyek biztosítják a megfelelő választ a környezetből érkező jelzésekre, csak a sokféleségből bontakozhatnak ki;
- *komplexitás*: az összetettség biztosítja a kellően diverz alrendszerek között a kommunikációt és visszacsatolást, növelve ezzel a válaszadás hatékonyságát;
- *stabilitás*: meggátolja a rendszer szétesését, mielőtt az képes lenne válaszolni az őt ért külső környezeti kihívásokra.

Konkretizálva: intézményi sokféleség, hatékony intézményközi kommunikáció és stabil intézményi keret. A három tényező egymástól elválaszthatatlan egy, a jelenlegi összetett, gyorsan változó, globalizálódó világban való sikeres fennmaradás érdekében

Ahhoz, hogy egy kisebbség működtetni tudjon és hatékonyan fenntartsa egy gazdasági infrastruktúrát a fennmaradását biztosítandó intézményrendszer számára, elengedhetetlen, hogy tudomásul vegye az őt körülvevő feltételrendszer mibenlétét, annak működését, felmérje változási trendjeit, és megpróbálja azokat maximálisan kihasználni egy hosszú távú víziót érvényesítve, nem elvakítva a pillanatnyi politikai konjunktúra vagy a múltbéli frusztrációk által.

Jegyzetek

¹ Lásd Zakota Zoltán: Önálló gazdasági élet kisebbségi létfeltételek közepette. *Magyar Kisebbség*, 1999. 4. szám, 81-85.

² Ezen hipotéziseknek a részletes kifejtése, valamint bizonyítása egy másik, készülôfélben lévô, tanulmányomnak képezi tárgyát.

³ Harold Lenski által, az ipari társadalomra vonatkoztatott foglalkoztatási osztályrendszer terminológiája szerint.

⁴ Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest, 1998.

⁵ Errôl bôvebben lásd Zakota Zoltán i. m.

⁶ Dr. Hetényi István: *Gazdaságpolitika. I. rész. A gazdaságpolitika alapjai*. Aula kiadó, Budapest, 1992. (Kiemelés a szerzôtôl).

⁷ E helyt bizonyos fenntartásokkal élnék, legalábbis a múlt tekintetében. Tény, hogy az idôben elôre haladva - minél inkább "multinacionalisabbá" váltak -, egyre kevésbé jellemzô a multik tevékenységére a politikába való közvetlen beavatkozás [ZZ].

⁸ Antalóczy Katalin: A multinacionális cégek szerepe a világgazdaságban, Kelet-Közép-Európában és Magyarországon. *Korunk*, 1998. 3. szám, 13.

⁹ "önmagunk által".

¹⁰ Lengyel László - Bíró Béla: Gazdasági traumatológia. *Korunk*, 1998. 10. szám, 51.

¹¹ Molnár Gusztáv: Transzszilván krédó. *Korunk*, 2000. 1. szám, 39.

¹² Molnár Gusztáv: Románia eltévedt... *Korunk*, 1998. 10. szám, 74.

¹³ Lengyel László: A mindenre alkalmas ember. *Korunk*, 1996. 9. szám, 91.

¹⁴ Baji Lázár Imre: Ábel a világkorban. *Korunk*, 1998. 3. szám, 77.

¹⁵ Uo. 79.

- Varga Attila: A román Alkotmány módosításának időszerűsége (elvi szempontok, javaslatok, észrevételek)
- Kántor Zoltán: Az állam és az alkotmány
- Takács Ferenc László: Alkotmányosdi
- Toró T. Tibor: Alkotmányozás és közösségi felelősség
- Tóth Judit: Alkotmányos hit - politikai illúziók nélkül
- Veress Emőd: Az 1991-es román Alkotmány reformja
- Victor Ducelescu: Az Alkotmány felülvizsgálatának néhány elméleti és gyakorlati szempontja
- Iulian Poenaru: Gondolatok egyes alkotmányos rendelkezések demokratikus természetéről
- Dr. Sulyok István: Az alkotmányosság kérdése Romániában
- Dr. Willer József: A kisebbségi jog az utódállamok alkotmányaiban
- 2.2. Az 1991-es Alkotmány vitája. Az alaptételek megvitatása
- Michael Mann: Megállította-e a globalizáció a nemzetállam emelkedését?
- Kiss Dénes: A határon túli magyarság egészségügyi helyzete és a státustörvény egészségügyi kedvezményeivel szembeni viszonyulása
- Balázs Sándor: Hatvanéves a "Huszonkét év"
- Jobbágy István: A kisebbségek fogalmának meghatározási problémája a nemzetközi kapcsolatokban
- Tóth Károly Antal: "A nemzet halott!"
- Zakota Zoltán: A romániai magyarság intézményrendszerének gazdasági feltételeiről
- Demény Gyöngyvér: Kisebbségek oktatási jogai és a magyar tannyelvű felsőfokú oktatás Romániában
- Gáti Attila - Orbán Márta: Privatizáció és vállalatértékelés
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.)
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1990
- Az alkotmány-javaslat főbb szakaszai

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék